

EKONOMIJA I BIZNIS

Cilj učenja izbornog programa Ekonomija i biznis je da kroz ovladavanje osnovnim ekonomskim pojmovima, konceptima i principa osposobi učenike da razumeju suštinu delovanja ekonomskih zakona, da sagledaju odnos pojedinca, privrednog sistema i države, njihovih uloga i međuzavisnosti radi razvijanja znanja, veština i stavova neophodnih za odgovorno i uspešno učešće u ekonomskom životu

Po završetku programa učenik će biti u stanju da:

- diskutuje o odabranim ekonomskim temama koristeći se stručnim znanjima;
- objasni delovanje ekonomskih zakonitosti;
- izvede zaključke o ulozi novca u ekonomiji i svakodnevnom životu;
- objasni značaj tržišta;
- identifikuje pojave u ekonomiji koje se negativno odražavaju na stanje i kretanje privrede i stanovništva;
- procenjuje značaj i uticaj ekonomije na svakodnevni život;
- istraži prirodu i važnost preduzetničkog ponašanja i sposobnosti;
- istražuje, analizira i kritički procenjuje rezultate istraživanja u okviru ekonomskih tema;
- iskaže pozitivan stav prema odgovornom učešću u ekonomskom životu;

Razred Treći

Nedeljni fond časova 2 časa

Godišnji fond časova 74 časa

Opšte međupredmetne kompetencije	ISHODI Po završetku razreda učenik će biti u stanju da:	TEME i ključni pojmovi sadržaja
Kompetencija za celoživotno učenje Komunikacija Digitalna kompetencija Rešavanje problema Saradnja Odgovorno učešće u demokratskom društvu Odgovoran odnos prema zdravlju Odgovoran odnos prema okolini Estetička kompetencija Preduzimljivost i orijentacija ka preduzetništvu	navede vrste novca; – opiše razvoj novca kroz istoriju; – navede motive za čuvanje novca; – dovede u vezu centralnu banku, poslovne banke i ponudu novca; – izvede zaključke o kreditiranju stanovništva i privrede; – istraži primere finansijskih panika kroz istoriju; – uspostavi odnos između elektronskog novca i elektronskog plaćanja; – razlikuje tradicionalni, elektronski i kripto novac; – uporedi različita tržišna stanja; – prepozna osobenosti tržišta nesavršene konkurencije kroz primere; – izvede zaključke o karakteristikama različitih vrsta tržišta; – razlikuje berze hartija od vrednosti i robne berze; – uspostavi uzajamni odnos između preduzetništva i preduzetnika; – dovede u odnos pojmove inovativnost, preduzimljivost i preduzetništvo; – primeni kreativne tehnike izbora poslovne ideje; – ispita opravdanost poslovne ideje; – razume sadržaj i značaj biznis plana; – uporedi različite tipove preduzetništva; – opiše različite oblike preduzeća i načine upravljanja preduzećima; – iskaže pozitivan stav prema etičnosti u biznisu – brani stavove o ekonomskim temama zasnovane na argumentima; – obrađuje informacije relevantne za istraživanje, koristeći IKT i druge resurse; – saraduje u timu, uvažavajući razlike u mišljenju i interesima; – pokazuje toleranciju i ravnopravnost u dijalogu o ekonomskim pitanjima; – proceni sopstveni doprinos i doprinos drugih članova u radu grupe.	NOVAC Nastanak i razvoj novca kroz istoriju. Srpski novac. Dizajn novčanica. Moć novca. Motivi držanja novca Inflacija. Centralna banka. Narodna banka Srbije. Poslovne banke i ponuda novca. Cena novca (kamata). Krediti. Finansijske panike. Finansijske krize. Hiperinflacija kroz istoriju. Elektronski novac. Elektronsko plaćanje. Kriptovalute. TRŽIŠTE Tržišta i konkurencija. Tržište dobara. Tržišna utakmica. Monopoli. Oligopoli. Monopolistička konkurencija. Tržište kapitala i zemljišta. Tržište rada. Finansijska tržišta. Berze. PREDUZETNIŠTVO Preduzetništvo i preduzetnik. Motivi preduzetnika. Start-up. Biznis plan .Traganje za poslovnom idejom – kako je otkriti, metode i analiza. Omladinsko, žensko i socijalno preduzetništvo. Elektronsko preduzetništvo. Od preduzetništva do korporacije. Menadžment korporacija. Etika biznisa.

UPUTSTVO ZA DIDAKTIČKO-METODIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

Izborni program Ekonomija i biznis pripada grupi interdisciplinarnih programa koje učenici mogu birati u trećem i

četvrtom razredu. Cilj ovog izbornog programa je da doprinese ostvarivanju opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja i razvoju ključnih i međupredmetnih kompetencija. To se postiže istraživačkim i projektnim radom učenika na datim temama, čime se

ostvaruju ishodi koji su dati na nivou celog programa. Osnovu za ostvarivanje ovog programa predstavljaju opšte uputstvo koje se odnosi na sve izborne programe, kao i uputstvo za didaktičko-metodičko ostvarivanje programa Ekonomija i biznis. Program Ekonomija i biznis sadrži po tri teme u svakom razredu koje predstavljaju bazu za istraživačke aktivnosti i kreiranje učeničkih projekata. Svaka tema nudi više sadržaja koje nastavnik uvek može dopuniti, jer postoje mnogi aspekti sa kojih se ove teme mogu posmatrati. Sadržaji su koncipirani tako da se teme mogu posmatrati i iz različitih perspektiva: vremenske (prošlost – sadašnjost – budućnost) i prostorne (lokalno–globalno). Ponuđeni sadržaji mogu se dovesti u vezu sa onim što su učenici učili ili uče u drugim predmetima i izbornim programima u prva dva razreda. To se odnosi na sadržaje predmeta Srpski jezik i književnost, Sociologija, Psihologija, Matematika, Istorija, Geografija, Biologija, Računarstvo i informatika, Zdravlje i sport, Obrazovanje za održivi razvoj, Jezik, Mediji i kultura.

UVOD U PROGRAM

Cilj uvodnih aktivnosti (jedan do dva časa) je da se učenici upoznaju sa programom, njegovim problemskim područjem i mogućim načinima ostvarivanja programa. Kada je reč o sadržaju programa, važno je napomenuti njegov sadržinski aspekt. Program se Strana 736 – Broj 4 PROSVETNI GLASNIK 2. jun 2020. sastoji od tri obavezne teme, novac, tržište i preduzetništvo u trećem razredu. Izborom ovog programa u trećoj godini, učenici nastavljaju sa njegovim učenjem i u četvrtoj godini. Učenici u prvom i drugom razredu su već imali izborne programe i od velikog značaja za realizaciju su informacije koje imaju i iskustva u načinu rada na izbornim programima.

Učenicima treba prezentovati sliku o programu, čime će se baviti i na koji način, jasno i precizno, te predstaviti pravila ponašanja u grupi i načine vrednovanja i ocenjivanja učeničkih aktivnosti.

U početnom radu na programu, u trećem razredu, potrebno je učenicima razjasniti njegovu multidisciplinarnost i slobodu kreiranja aktivnosti. Nastavnik treba da podstiče na različite načine, radoznalost proučavanja ekonomskih pojava i delovanja ekonomskih zakona jer se sa njima saznaje mnogo činjenica o našem svakodnevnom životu kao i o svetu koji nas okružuje.

Za podsticaj se mogu koristiti različiti materijali (tekstovi, rezultati istraživanja, slike, šeme, mape, biografije poznatih ličnosti, aktuelni događaji, inserti iz filmova...) koji su na neki način povezani sa temama. Oni su dobra osnova za razgovor i izazivanje radoznalosti. Ekonomija proučava kako društvo upravlja svojim retkim resursima. Daje odgovore na pitanja kako ljudi donose odluke, koliko rade, šta kupuju, koliko štede, gde investiraju svoju ušteđevinu i na mnoga druga pitanja.

Dragoceno je saznanje da je ekonomija povezana ili ima implikacije na razne sfere života. Zanimljiv je i uvek aktuelan uticaj ekonomije na čovekovu okolinu. Važno je da učenici sagledaju da se ekonomski zakonitosti prate i kroz vreme i lokalno i na nivou jedne države i globalno. Proučavanjem ekonomije ili preciznije, delovanja odgovarajućih ekonomskih zakonitosti, učenici stiču znanja koja im daju prilike da razmotre i sagledaju na jedan potpuno nov način svoje okruženje.

Za potrebe istraživanja, učenici mogu da koriste različite izvore. Kad se radi o sekundarnim izvorima, preporučuju se zvanični podaci odgovarajućih institucija. Izdvajaju se sajtovi Narodne banke Srbije, Beogradske berze, Republičkog zavoda za statistiku, Ministarstva finansija, Nacionalne službe za zapošljavanje itd. Mogu se koristiti i odgovarajući podaci o zemljama EU koji su daju u izveštajima Evropske komisije i dostupni su na sajtu Evropske komisije (European Commission).

Sveobuhvatna teorijska analiza tema i sadržaja od interesa je dostupna u

svakom udžbeniku koji se bavi uvodnom analizom ekonomije.

Tema: NOVAC

Ključni pojmovi teme ukazuju da će se učenici, istraživački i projektno, baviti pitanjem novca, od njegovog nastanka do današnjeg savremenog novca i to prateći njegov razvoj gde je novac prolazio kroz različite oblike. Posebno je važno istražiti razvoj novca u našoj zemlji, od samog nastanka do današnjeg novca.

Kako to jedno parče papira daje mogućnost da kupimo nešto?

U čemu je moć plastične platne kartice? Radeći na ovoj temi,

učenici dobiju jasniju sliku o vrednosti novca i uticaju promene vrednosti novca na privredu i životni standard stanovništva. Takođe, obrađujući preporučene sadržaje, učenici se upoznaju sa potrebom nastanka centralne banke i uloge koju ona ima u monetarnom i bankarskom sistemu. Poseban akcenat je na analizi bankarskog sistema Srbije.

Kroz istraživanje elektronskog novca i elektronskog plaćanja stiču se neophodna znanja koja će olakšati učenicima učešće u finansijskim transakcijama.

Sadržaji su dati u okviru manjih celina koje se sa različitih aspekata bave novcem i svaka od njih pruža velike mogućnosti za sprovođenje istraživanja i kreiranje projekata.

Primer za podsticaj

Traheji kralja Radoslava (1228–1234)

Počeci kovanog novca u Srbiji vezuju se za kralja Radoslava, sina Stefana Prvovenčanog, i njegove srebrne i bakarne traheje koji se datiraju u period oko 1230. godine. Radoslavljevi novčići bili su neravnog, čankastog oblika, sa likom arhandela Mihaila na jednoj strani i predstavom Hrista ili Bogorodice kako kruniše vladara na drugoj strani. Natpis je na grčkom jeziku, sa istim legendama kao i u Solunskom carstvu tog perioda.

Dvanaestak novčića preživeli iz tog vremena izrađeno je od elektruma (mešavine srebra i zlata) ostali su bakarni.

Radoslavljevi traheji kovani su u kovnici novca u tvrđavi Ras u kojoj je pronađen i očuvan ceo postupak izrade novca, što je jedinstven nalaz u Evropi. Ni vizantijski novac nema sačuvan ostatak celog procesa. Pre nego što se novac kuje, on se izliva u kružne šipke, seče se na deblje pločice pa se one potom tanje i na kraju se na njih urezuju predstave. U Rasu su pronađeni poluotkovani bakarni primerci, neistanjene pločice i sliti.

Vesna Radić, muzejski savetnik Narodnog muzeja u Beogradu

Primer mogućeg istraživačko projektnog rada

Primer 1. Rad na sadržaju:

Nastanak i razvoj novca kroz istoriju. Srpski novac.

Učenici istražuju, prikupljaju podatke o nastanku novca, predmetima i proizvodima koji su vršili ulogu novca, upotrebi plemenitih metala, štampanju papirnog novca i korišćenju „plastičnog” novca. Osim Interneta, koriste podatke iz literature iz školske biblioteke, gradske biblioteke, gradskog muzeja, kontaktiraju Narodni muzej Srbije, Narodnu banku Srbije (posećuju ih ukoliko je moguće). Na osnovu prikupljenog materijala realizuju projekat: organizuju u školi izložbu novca posvećenu „rodendanu dinara”, izrađuju mapu rudnika i kovnica novca srednjovekovne Srbije koja je deo izložbe... Pozivaju kao posetioce izložbe i učenike osnovnih škola...

Primer 2. Rad na sadržaju:

Cena novca (kamata); Krediti

Učenici prikupljaju podatke o ponudi stambenih kredita, kamatnim stopama, potrebnoj dokumentaciji za podnošenje zahteva za stambeni kredit, uslovima koji su potrebni da se ispune kako bi zahtev bio prihvaćen, osiguranju kredita i drugim bitnim podacima. Podatke mogu pronaći na sajtovima poslovnih banaka. Takođe mogu otići u banke koje imaju u okruženju i prikupiti podatke, napraviti intervju sa osobom koja je podigla stambeni kredit i/ili sa zaposlenima u banci. Dodatne a potrebne informacije mogu pronaći na sajtu NBS. Na osnovu prikupljenih podataka mogu kroz prezentaciju prikazati ponudu stambenih kredita kao i dokumentaciju i korake u odobravanju kredita.

TEMA – TRŽIŠTE

Kako deluje „nevidljiva ruka” tržišta? Ima li „čarobni štapić”? Šta to opredeljuje prodavce da nude dobra i usluge a kupce da iste traže? Da li su tržišta dobara i usluga jedina?

Odgovore na navedenih nekoliko značajnih pitanja, kao i na niz drugih, učenici će doći istraživanjem sadržaja u okviru teme tržište. Konkretizujući, kroz različite projekte od učenika se očekuje da prepoznaju osobenosti tržišta savršene i nesavršene konkurencije. Značajno je da učenici na odgovarajućem fundamentalnom nivou uz poznavanje elementarnih premisa, razlikuju

tržišta kapitala i zemljišta, tržišta rada i tržišta hartija

od vrednosti i robna tržišta. Predlaže se da istraže i izvedu

dotadne zaključke o funkcionisanju Beogradske berze i Produktne berze Novi Sad.

Primer za podsticaj:

Prva berza

„Prispevši u Beograd, na prekrcanim volovskim kolima, trgovci iz unutrašnjosti potražili bi varoške trgovce. Kafane 2. jun 2020. PROSVETNI GLASNIK Broj 4 – Strana 737 oko pristaništa bile su pune lađara, stranaca, secikesa, danguba i trgovaca. Svaka od njih imala je i tablu, što je vrlo značajno za razvoj berzanskog poslovanja u nas. Ako traženog trgovca nema, njegov kolega iz unutrašnjosti bi na tabli napisao, ili bi našao nekog pismenog da to uradi, koliko je i koje robe doterao, svoje ime i gde se može naći. Varošani, bilo neki određeni ili onaj koga ta roba zanima, potražio bi onog ko je poruku ostavio i posao bi bio sklopljen.

Nije dugo prošlo, a oni koji su lagano terali robu ka Beogradu, platili bi momka da na konju pohita i stigne koji dan pre njih i odmah na tabli u kafani napiše koja roba pristize. Videvši poruku na tabli trgovci bi robu kupovali i preprodavali dok je ona još na putu. Svako menjanje vlasnika podrazumevalo je da se stara poruka na tabli izbriše, a novi kupac upiše. Samo je još nešto nedostajalo da bi Beograd imao berzu u pravom smislu reči, a to je stalno, određeno mesto trgovanja. Vremenom se, između mnogih kafana u Savamali, izdvojila kafana „Bosna”. Pored preprodaje robe, tu se menjao i novac, strani, jer Srbija svoj još nije imala” (deo intervjuja, Milko Štimac, autora knjige „Srpsko berzansko poslovanje” Novosti, 03. maj 2013.)

Primer mogućeg istraživačko projektnog rada

Primer 1. Rad na sadržaju: Berze

Grupe učenika mogu da obrađuje teme sa različitih aspekata globalno i u Srbiji. Ključne reči za pretragu na Internetu: organizovano tržište, berze, Beogradska berza, Produktna berza Novi Sad. Ostali izvori informacija: školska biblioteka, knjige u kućnoj biblioteci, gradska biblioteka, sajt Beogradske berze, Produktne berze, brokerske kuće, sajt Komisije za HOV, Centralni registar. U skladu sa mogućnostima organizovati posetu nekih od pomenutih institucija. Učenici mogu da koriste podatke o broju lica koja trguju na berzama, vrsti robe kojom se trguje na berzi, kretanjima cena, vrstama usluga koje brokeri nude... Produkte istraživanja mogu da prikažu grafički (krivu ponude i krivu tražnje, njihov presjek) ili tabelarno. Konačni rezultat projekta može biti: prezentacija, film, simuliranje trgovanja na berzi.

Primer 2. Rad na sadržaju: Tržišna utakmica; Monopoli; Oligopoli; Monopolistička konkurencija

Ključne reči za pretragu na Internetu: tržište, cena, ponuda tražnja, zakon tražnje, savršena konkurencija, monopol, oligopol. Ostali izvori informacija literatura koja je dostupna učenicima u školskoj ili gradskoj biblioteci. Učenici mogu odabrati primer konkurentskih kompanija i prezentovati njihovu tržišnu utakmicu, na koji način odgovaraju na tražnju potrošača, kako reaguju na poteze konkurenata, na koji način promovišu proizvode, kako osvajaju nove potrošače. (Npr: Ajfon i Samsung, Koka kola i Pepsi).

TEMA – PREDUZETNIŠTVO

Tema koja je sveprisutna treba da upozna učenike sa osnovnim pojmovima i vrstama preduzetništva, ali i da podstakne preduzetnički duh kod njih. Bitno je da im omogući da prepoznaju veštine koje odlikuju uspešnog preduzetnika, da otkriju motive njegove aktivnosti i instrumenta pomoću kojih se kreira i ocenjuje poslovna ideja. Potrebno je da razlikuju oblasti preduzetništva, kao i mere podsticaja preduzetništva u našoj zemlji. Rezultat njihove istraživačke i projektne aktivnosti treba da bude biznis plan.

Primer za podsticaj:

Alibaba se bavi e-trgovinom i trenutno je jedna od najvećih kompanija ovog tipa na svetu. Džek Ma osnivač Alibabe je jedan od najbogatijih ljudi u Kini. Prva dva pokušaja osnivanja biznisa su mu propala. Sajt koji je osnovao dozvoljavao je prodavcima da prave liste raspoloživih proizvoda koje su kupci mogli direktno da poručuju. Vrlo brzo sajt je počeo da privlači korisnike širom sveta. Džek Ma je podelio svoju tajnu uspeha:

„Misli unapred. Nisam postao uspešan zato što sam danas radio dobro, već zbog sna od pre 15 godina kojem sam ostao

veran”.

„Novac ne donosi sreću, već odgovornost. Imati milion dolara je sreća, ali kada imate 10 miliona, onda novac donosi glavobolju. Kada imate više od milijarde, onda znači da imate i odgovornost – za poverenje koje ljudi imaju u vas, zato što oni veruju da taj novac možete potrošiti pametnije od drugih ljudi”.

„Da bi promenio svet, ulazi u mlade. Pomažite mladim ljudima. Zato što će mali ljudi postati veliki.”

Primer mogućeg istraživačko projektnog rada

Primer 1. Rad na sadržaju: Biznis plan

Nakon obrađenih tema i upoznavanja sa elementima biznis plana učenici osmišljavaju svoju poslovnu ideju, ocenjuju njenu isplativost i razrađuju je kroz biznis plan. Ukoliko je moguće ideje treba predstaviti u školi, ili u gradu, realizovati ih...

npr: izrada i prodaja suvenira svog grada, proizvodnja organskog soka od koprive...u poslove uključiti porodicu, rođake, komšije, lokalna preduzeća, lokalnu samoupravu. Poslovnu ideju mogu prijaviti i za takmičenja u izradi biznis plana koja se svake godine održavaju u organizaciji različitih relevantnih ustanova i organizacija.

PRAĆENJE, VREDNOVANJE I OCENJIVANJE

Broj časova po temama, broj i redosled sadržaja nisu unapred definisani. Za ovaj izborni program definisani su ishodi programa i ishodi za svaku temu. Ishodi programa bi trebalo da budu dostignuti do kraja realizacije programa u celini. Ishodi po temama bi trebalo da budu dostignuti do kraja razreda. Za svaku temu i nastavne jedinice u kojima se ona obrađuje, potrebno je formulisati ishode koji su refleksija ishoda programa, odabranih ishoda odgovarajuće teme i indikatora međupredmetnih kompetencija, a sadrže specifičnosti vezane za konkretnu temu/problem.

Kako se predmet ocenjuje i ocena ulazi u školski uspeh, nastavnik treba da prati napredak učenika. On se ogleda u načinu na koji učenici participiraju, kako prikupljaju podatke, kako argumentuju, evaluiraju, dokumentuju. U formativnom vrednovanju nastavnik bi trebalo da promovise odeljenski dijalog, koristi pitanja da bi generisao podatke iz đачkih ideja, ali i da pomogne razvoj đачkih ideja, daje učenicima povratne informacije, a povratne informacije dobijene od učenika koristi da prilagodi podučavanje, ohrabruje učenike da ocenjuju kvalitet svog rada itd. Za sumativno ocenjivanje razumevanja i veština naučnog istraživanja učenici bi trebalo da rešavaju zadatke koji sadrže neke aspekte istraživačkog rada, da sadrže novine tako da učenici mogu da primene stečena znanja i veštine, a ne samo da se prisete informacija i procedura koje su zapamtili, da sadrže zahteve za predviđanjem, planiranjem, realizacijom nekog istraživanja i interpretacijom zadatih podataka.

U vrednovanju naučenog koriste se različiti instrumenti, a izbor zavisi od vrste aktivnosti koja se vrednuje. Na Internetu, korišćenjem ključnih reči outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical), mogu se naći različiti instrumenti za ocenjivanje i praćenje.

U procesu ocenjivanja dobro je koristiti portfolio (zbirka dokumenata i evidencija o procesu i produktima rada učenika, uz komentare i preporuke) kao izvor podataka i pokazatelja o napredovanju učenika. Prednosti korišćenja portfolija su višestruke: omogućava kontinuirano i sistematsko praćenje napredovanja, podstiče razvoj učenika, predstavlja uvid u praćenje različitih aspekata učenja i razvoja, predstavlja podršku u osposobljavanju učenika za samoprocenu, pruža precizniji i pouzdaniji uvid u različite oblasti postignuća (jake i slabe strane) učenika. Prilikom svakog vrednovanja postignuća potrebno je učeniku dati povratnu informaciju koja pomaže da razume greške i poboljša svoj rezultat i učenje. Ako nastavnik sa učenicima dogovori pokazatelje na osnovu kojih svi mogu da prate napredak u učenju, učenici se uče da razmišljaju o kvalitetu svog rada i o tome šta treba da preduzmu da bi svoj rad unapredili. Ocenjivanje tako postaje instrument za napredovanje u učenju. Na osnovu rezultata praćenja i vrednovanja, zajedno sa učenicima treba planirati proces učenja i birati pogodne strategije učenja.

EKONOMIJA I BIZNIS

Po završetku programa učenik će biti u stanju da:

- diskutuje o ekonomskoj ulozi države;
- izvede zaključke o značaju plaćanja poreza;
- procenjuje značaj i uticaj merenja ekonomskog uspeha u ekonomiji;
- istraži prirodu i važnost odgovarajućih aspekata primenjene ekonomije;
- istražuje, analizira i kritički procenjuje rezultate istraživanja u okviru ekonomskih tema;
- iskaže pozitivan stav prema odgovornom učešću u ekonomskom životu.

Razred Četvrti

Nedeljni fond časova 2 časa

Godišnji fond časova 66 časova

Opšte međupredmetne kompetencije	ISHODI Po završetku razreda učenik će biti u stanju da:	TEME i ključni pojmovi sadržaja
<p>Kompetencija za celoživotno učenje Komunikacija Digitalna kompetencija Rešavanje problema Saradnja Odgovorno učešće u demokratskom društvu Odgovoran odnos prema zdravlju Odgovoran odnos prema okolini Estetička kompetencija Preduzimljivost i orijentacija ka preduzetništvu</p>	<p>– uspostavi vezu između ekonomske uloge države i tržišta; – navede primere eksternih efekata; – prepozna situacije u kojima tržište nije efikasno; – razlikuje oblike javne potrošnje; – uoči značaj i prirodu poreza; – navede vrste poreza; – uspostavi odnose između budžeta države, budžetskog deficita i javnog duga; – proceni sopstveni doprinos i doprinos drugih očuvanju životne sredine; – istraži razloge za državnu intervenciju u obrazovanju; – opiše kriterijume na osnovu kojih se donose odluke o prihvatanju ili odbacivanju izgradnje javne infrastrukture; – objasni komponente BDP – razlikuje pojmove „zaposleno lice” i „nezaposleno lice”; – prepozna uticaj sindikata i kolektivnog pregovaranja na nivo zarada i nezaposlenost; – dovede u vezu produktivnost rada sa životnim standardom zemlje; – navede primere sive ekonomije i navede njene posledice; – istraži razloge trgovine između zemalja; – uspostavi odnose između međunarodne trgovine i transnacionalnih kompanija; – povezuje devizni kurs i devizno tržište; – istraži razloge uvođenja carina i njihov uticaj na ponašanje tržišnih učesnika; – objasni uzroke i posledice ekonomskih kriza; – uporedi tradicionalnu i elektronsku trgovinu; – prepoznaje vezu između proizvodnje hrane i poljoprivrede; – uporedi tradicionalnu i digitalnu ekonomiju; – dovede u vezu cirkularnu ekonomiju i zaštitu životne sredine; – istraži prednosti i nedostatke osiguranja imovine i života; – navede mogućnosti upotrebe društvenih mreža u funkciji marketinga – izloži specifičnosti turističke usluge i tražnje – brani stavove o ekonomskim temama zasnovane na argumentima; – obrađuje informacije relevantne za istraživanje, koristeći IKT i druge resurse; – saraduje u timu, uvažavajući razlike u mišljenju i interesima; – pokazuje toleranciju i ravnopravnost u dijalogu o ekonomskim pitanjima; – proceni sopstveni doprinos i doprinos drugih članova u radu grupe.</p>	<p>EKONOMSKA ULOGA DRŽAVE Nesavršenosti tržišta. Eksterni efekti (koristi i troškovi koje tržište ne obuhvata). Javna dobra. Zajednički resursi. Javna potrošnja. Porezi Budžet države. Budžetski deficit. Javni dug. Ekonomija prirodnih resursa i životne sredine. Državna intervencija u obrazovanju. Koristi i troškovi javne infrastrukture. MERENJE EKONOMSKOG USPEHA. Bruto domaći proizvod (BDP). Nezaposlenost. Sindikat. Produktivnost rada. Siva ekonomija. Međunarodna trgovina. Međunarodna trgovina i životni standard nacija. Međunarodna trgovina i transnacionalne kompanije. Devizni kurs. Devizno tržište. Carine. Ekonomске krize. PRIMENJENA EKONOMIJA Elektronska trgovina. Proizvodnja hrane (agrarna ekonomija). Digitalna ekonomija. Cirkularna ekonomija. Osiguranje i rizik. Društvene mreže i marketing. Turizam i hotelijerstvo.</p>

UPUTSTVO ZA DIDAKTIČKO-METODIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

Izborni program Ekonomija i biznis pripada grupi interdisciplinarnih programa koje učenici mogu birati u trećem

i četvrtom razredu. Cilj ovog izbornog programa je da doprinese ostvarivanju opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja i razvoju ključnih i međupredmetnih kompetencija. To se postiže istraživačkim i projektnim radom učenika na datim temama, čime se ostvaruju ishodi koji su dati na nivou celog programa. Osnovu za ostvarivanje ovog programa predstavljaju opšte uputstvo koje se odnosi na sve izborne programe, kao i uputstvo za didaktičko-metodičko ostvarivanje programa Ekonomija i biznis.

Program Ekonomija i biznis sadrži po tri teme u svakom razredu koje predstavljaju bazu za istraživačke aktivnosti i kreiranje učeničkih projekata. Svaka tema nudi više sadržaja koje nastavnik uvek može dopuniti, jer postoje mnogi aspekti sa kojih se ove teme mogu posmatrati. Sadržaji su koncipirani tako da se teme mogu posmatrati i iz različitih perspektiva: vremenske (prošlost – sadašnjost – budućnost) i prostorne (lokalno–globalno). Ponudeni sadržaji mogu se dovesti u vezu sa onim što su učenici učili ili uče u drugim predmetima i izbornim programima u prethodnim razredima. To se odnosi na sadržaje predmeta Srpski jezik i književnost, Sociologija, Psihologija, Matematika, Istorija, Geografija, Biologija, Računarstvo i informatika, Zdravlje i sport, Obrazovanje za održivi razvoj, Jezik, mediji i kultura, Ekonomija i biznis.

2. jun 2020. PROSVETNI GLASNIK Broj 4 – Strana 739
UVOD U PROGRAM

Cilj uvodnih aktivnosti (jedan do dva časa) je da se učenici upoznaju sa programom, njegovim problemskim područjem i mogućim načinima ostvarivanja programa. Sadržaj programa, čine tri obavezne teme, ekonomska uloga države, merenje ekonomskog uspeha i primenjena ekonomija. Izborom ovog programa u trećoj godini, učenici nastavljaju sa njegovim učenjem i u četvrtj godini. Učenici u prvom, drugom i trećem razredu su već imali izborne programe i od velikog značaja za realizaciju su informacije koje imaju i iskustva u načinu rada na izbornim programima, a posebno da programu Ekonomija i biznis.

Učenicima treba prezentovati sliku o programu, čime će se baviti i na koji način, jasno i precizno, te predstaviti pravila ponašanja u grupi i načine vrednovanja i ocenjivanja učeničkih aktivnosti.

U početnom radu na programu, potrebno je učenicima dodatno razjasniti njegovu multidisciplinarnost i slobodu kreiranja aktivnosti. Nastavnik treba da podstiče na različite načine, radoznalost proučavanja ekonomskih pojava i delovanja ekonomskih zakona jer se sa njima saznaje mnogo činjenica o našem svakodnevnom životu kao i o svetu koji nas okružuje.

Za podsticaj se mogu koristiti različiti materijali (tekstovi, rezultati istraživanja, slike, šeme, mape, biografije poznatih ličnosti, aktuelni događaji, inserti iz filmova...) koji su na neki način povezani sa temama. Oni su dobra osnova za razgovor i izazivanje radoznalosti. Ekonomija proučava kako društvo upravlja svojim retkim resursima. Daje odgovore na pitanja kako ljudi donose odluke, koliko rade, šta kupuju, koliko štede, gde investiraju svoju ušteđevinu i na mnoga druga pitanja. Dragoceno je saznanje da je ekonomija povezana ili ima implikacije na razne sfere života. Zanimljiv je i uvek aktuelan uticaj ekonomije na čovekovu okolinu. Važno je da učenici sagledaju da se ekonomske zakonitosti prate i kroz vreme i lokalno i na nivou jedne države i globalno. Proučavanjem ekonomije ili preciznije, delovanja odgovarajućih ekonomskih zakonitosti, učenici stiču znanja koja im daju prilike da razmotre i sagledaju na jedan potpuno nov način svoje okruženje.

Za potrebe istraživanja, učenici mogu da koriste različite izvore. Kad se radi o sekundarnim izvorima, preporučuju se zvanični podaci odgovarajućih institucija. Izdvajaju se sajtovi Narodne banke Srbije, Beogradske berze, Republičkog zavoda za statistiku, Ministarstva finansija, Nacionalne službe za zapošljavanje itd. Mogu se koristiti i odgovarajući podaci o zemljama EU koji su daju u izveštajima Evropske komisije i dostupni su na sajtu Evropske komisije (European Commission). Sveobuhvatna teorijska analiza tema i sadržaja od interesa je dostupna u

svakom udžbeniku koji se bavim uvodnom analizom ekonomije.

TEMA – EKONOMSKA ULOGA DRŽAVE

Kakva je veza između ekonomske uloge države i tržišta? Istraživanje sadržaja u okviru ove teme, treba učenicima da omogući da uspostave vezu između ekonomske uloge države i tržišta.

Suštna istraživanja nesavršenosti tržišta treba da rezultira navedenim odgovarajućih primera eksternih efekata kao i prepoznavanjem situacija u kojima tržište nije efikasno. Svi smo mi svaki dan na mnogo načina oslonjeni na aktivnosti države. Aktivnosti države iziskuju određene nemale troškove (javnu potrošnju). Kako država finansira brojna dobra i/ili usluge koje pruža svojim građanima? Za pomenutu ulogu države u ekonomiji od posebne važnosti su javni prihodi koje država ostvaruje.

Država u najvećoj meri potrebne prihode prikuplja od poreza i to oporezujući potrošnju, dohotke, dobit i imovinu. Svi navedeni poreski oblici nude različite prilike za istraživanje. Važno je da učenici poznaju proceduru izrade, predlaganja i usvajanja budžeta. Predmet njihovog istraživanja može biti budžet kao i deficit budžeta i javni dug. Rezultat projektne aktivnosti može da bude predavljanje budžeta lokalne zajednice sa odgovarajućim diskusijama o prihodnoj i rashodnoj strani. Prihodna i rashodna strana odabranog budžeta se može prikazati kao šema, ilustrovati kao plakat ili prezentovati kao prezentacija. Svaka od tema vezanih za ulaganje države u zaštitu životne sredine, obrazovanje i izgradnju infrastrukture isto tako može biti projekat za grupu učenika.

Primer za podsticaj:

U aprilu 2019 godine usvojena je Uredba u skladu sa Zakonom o naknadama za korišćenje javnih dobara. Uredbom se propisuju načini obračuna i iznosi naknada za zaštitu i unapređenje životne sredine. „Naknade plaćaju firme, preduzetnici i građani čije aktivnosti utiču na životnu sredinu kao i firme koje prevoze naftu i naftne derivate, odnosno hemijske i druge opasne industrijske materije na teritorijama opština i gradova kojima je Srbija dala status ugrožene životne sredine. Za tonu emitovanog sumpordoksida plaća se 9 hiljada dinara naknade na ime zagađivanja životne sredine, dok je taksa za tonu azot-dioksida 7,2 hiljade dinara a za praškaste materije 14,4 hiljada dinara po ispuštenoj toni, osim ukoliko te materije potiču iz asfaltna baza, kada je nadoknada deset puta uvećana. Taksa na tonu plastičnih kesa bez aditiva je 25,9 hiljada dinara, a za emisiju proizvedenog ili odloženog opasnog otpada plaća se po toni hiljadu i po dinara, dok svaki kilogram uvezene supstance koja oštećuje ozonski omotač košta 52 dinara” (Novosti 25. februara 2019. godine)

Primer mogućeg istraživačkog projektnog rada

Rad na sadržaju: Javna potrošnja

Kako moj grad raspolaže našim novcem? Na sajtu svake lokalne samouprave se nalazi budžet sa prikazanom strukturom. Projektni zadatak može biti analiza budžeta, ukupna sredstva, prihodna i rashodna strana budžeta. Učenici rezultat svog rada mogu da predstavje prezentacijom i da izdvoje stavke oko kojih može da se razvije diskusija. Gosti mogu biti lica iz lokalne poreske administracije, odeljenja za finansije. Rezultat „čitanja” budžeta i analize treba predstaviti prezentacijom s osvrtnom na javnu potrošnju u posmatranom periodu.

TEMA – MERENJE EKONOMSKOG USPEHA

Ekonomska stvarnost je trenutno takva, povećava se proizvodnja dobara i usluga. Raste zaposlenost. Izgledi su da će prosečne zarade biti veće u narednom periodu. Sindikati ne organizuju štrajk. U kojoj zemlji je to tako? Zašto je u nekoj drugoj zemlji sve suprotno od navedenog? Sve nabrojano i uključujući još mnogo drugih sadržaja su pojmovi s kojima se učenici upoznaju u okviru teme merenje ekonomskog uspeha.

Istraživanjem nekog od navedenih sadržaja i predavljanjem produkta istraživanja učenici se upoznaju sa pojmovima bruto domaći proizvod, nezaposlenost, zarade, produktivnost rada, životni standard i uspostavljaju odnos između pomenutih ekonomskih pojmova. Kroz rad na pomenutim sadržajima učenici mogu izvršiti poređenje nezaposlenosti u Srbiji u odnosu na zemlje EU, zatim istražiti nejednakost u raspodeli dohotka, zašto su neke zemlje bogatije od drugih. U okviru ove teme neizostavni sadržaji koji se trebaju istražiti su i međunarodna trgovina,

uloga carina i devizni kurs i devizno tržište. Učenici istraživanjem treba da pokažu razloge trgovine između zemlja, kao i značaj i ulogu carina i deviznog kursa. Neophodno je istražiti i diskutovati rezultate često pominjanih i gotovo uobičajenih navoda, „u toku je ekonomska kriza“, „siva ekonomija je značajno zastupljena“ na konkretnim odgovarajućim primerima.

Primer za podsticaj:

Kao podsticaj, nastavnik može da otvori diskusiju pitanjima: u kojima delatnostima je, po njihovom mišljenju nezaposlenost niska, koja su to zanimanja „budućnosti“, u kojim regionima raste zaposlenost? Nakon toga kao primer može iskoristiti zvanične podatke Republičkog Zavoda za statistiku. Strana 740 – Broj 4 PROSVETNI GLASNIK 2. jun 2020. Ukupan broj zaposlenih u trećem kvartalu 2019. godine, iznosio je 2 180 420 lica. U odnosu na isti kvartal prethodne godine, ukupna registrovana zaposlenost je povećana za 1,6%, odnosno za 33 578 lica. Posmatrano prema modalitetima zaposlenosti, zaposlenih u radnom odnosu bilo je 2 034 541, van radnog odnosa 74 959, dok je broj registrovanih individualnih poljoprivrednika iznosio 70 920.

Teritorijalno, rast zaposlenosti je dominantno skoncentrisan u Beogradskom regionu i Regionu Šumadije i Zapadne Srbije. Sektori delatnosti u kojima je došlo do najvećeg povećanja broja zaposlenih su Prerađivačka industrija (rast od 13 236 lica), Građevinarstvo (rast od 9 226 lica), Stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti (rast od 7 192 lica), Obrazovanje (rast od 5 363 lica) i Informisanje i komunikacije (rast od 3 588 lica). U navedenom periodu, broj zaposlenih u javnom sektoru je smanjen za 6 405. (Preuzeto sa sajta Republičkog Zavoda za statistiku).

Primer mogućeg istraživačkog projektnog rada

Rad na sadržaju: Siva ekonomija

Učenici mogu da istraže koji faktori koji utiču na pojavu i širenje sive ekonomije, u kojim vidovima se ona pojavljuje, koliko je njeno prisustvo u razvijenim i nerazvijenim privredama, na koji način se boriti protiv sive ekonomije, njene razmere i uzroci u Srbiji, statistički podaci o sivoj ekonomiji u Srbiji, ko su „gubitnici“ zbog rada u sivoj zoni, šta i koliko gubi država a samim tim i svi mi, metode merenja sive ekonomije, mere za suzbijanje sive ekonomije. Produkt projekta može da bude prezentacija u školi o efektima sive ekonomije.

TEMA – PRIMENJENA EKONOMIJA

Poslednja tema u četvrtom razredu treba da uputi učenike da istraže pojedine oblasti ekonomije, od proizvodnje hrane pa do nekih koje su nastale zahvaljujući razvoju tehnologije. Nastavnik može da uputi učenike na materijale i izvore, i da se učenici još u istraživačkom delu aktivnosti podele na grupe, parove, ili individualno da vrše istraživanje i da rezultat bude više projekata, odnosno svaki od datih sadržaja. Cilj je da učenici upoznaju neke oblasti primenjene ekonomije, razumeju značenje osnovnih termina iz tih oblasti i razumeju njihove specifičnosti.

Primer za podsticaj:

Podaci Republičkog zavoda za statistiku i Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacija pokazuju da raste procenat e-trgovine u Srbiji. Međutim po učešću e-trgovine u bruto društvenom proizvodu Srbija je sa 0,77 odsto pri dnu u Evropi (podaci iz 2018. godine). Građani Srbije na internetu najčešće kupuju garderobu, plaćaju putovanja, kupuju knjige, muziku, sportsku opremu i tehniku. Kao najveće prepreke e-trgovanja u Srbiji, kupci vide probleme garancije, povraćaja robe i problem pouzdanosti prodavaca. Na koji način država može da unapredi e-trgovinu? Da li se manje kupuje elektronski zbog toga što naši kupci vole da vide, probaju i opipaju sve što kupuju ili zbog straha od prevare?

Primer mogućeg istraživačkog projektnog rada

Rad na sadržaju: Elektronska trgovina

Učenici treba da istraže i prezentuju što više podataka o

elektronskoj trgovini. To obuhvata: nastanak, razvoj e-trgovine u svetu i u Srbiji, zakonsku regulativu, prednosti, nedostatke u odnosu na tradicionalnu trgovinu, učešće u ukupnoj razmeni, učešće u BDP-u, sigurnost i rizike e-trgovine, sistemska rešenja za podsticaj e-trgovine, oblike e-trgovine, plaćanje u e-trgovini... Učenici mogu da naprave anketu među roditeljima, komšijama, nastavnicima: da li koriste neki oblik e-trgovine, koji oblik, kako plaćaju kupljenu robu, šta kupuju i slično. Preporuka je da učenici naprave statističke serije i grafički prikažu rezultate ankete. Projekat može biti prikazan u obliku prezentacije ili kratkog filma. Rezultat projekta može biti npr. flajer koji će sadržati informacije o e-trgovini, opasnostima, rizicima, prednostima a koji će se u skladu sa mogućnostima štampati ili elektronskim putem distribuirati ostalim učenicima u školi u cilju povećanja obima elektronske trgovine kao i bezbednosti ovakvog oblika trgovanja.

PRAĆENJE, VREDNOVANJE I OCENJIVANJE

Broj časova po temama, broj i redosled sadržaja nisu unapred definisani. Za ovaj izborni program definisani su ishodi programa i ishodi za svaku temu. Ishodi programa bi trebalo da budu dostignuti do kraja realizacije programa u celini. Ishodi po temama bi trebalo da budu dostignuti do kraja razreda. Za svaku temu i nastavne jedinice u kojima se ona obrađuje, potrebno je formulirati ishode koji su refleksija ishoda programa, odabranih ishoda odgovarajuće teme i indikatora međupredmetnih kompetencija, a sadrže specifičnosti vezane za konkretnu temu/problem.

Kako se predmet ocenjuje i ocena ulazi u školski uspeh, nastavnik treba da prati napredak učenika. On se ogleda u načinu na koji učenici participiraju, kako prikupljaju podatke, kako argumentuju, evaluiraju, dokumentuju. U formativnom vrednovanju nastavnik bi trebalo da promovise odeljenski dijalog, koristi pitanja da bi generisao podatke iz đачkih ideja, ali i da pomogne razvoj đачkih ideja, daje učenicima povratne informacije, a povratne informacije dobijene od učenika koristi da prilagodi poučavanje, ohrabruje učenike da ocenjuju kvalitet svog rada itd. Za sumativno ocenjivanje razumevanja i veština naučnog istraživanja učenici bi trebalo da rešavaju zadatke koji sadrže neke aspekte istraživačkog rada, da sadrže novine tako da učenici mogu da primene stečena znanja i veštine, a ne samo da se prisete informacija i procedura koje su zapamtili, da sadrže zahteve za predviđanjem, planiranjem, realizacijom nekog istraživanja i interpretacijom zadatih podataka.

U vrednovanju naučenog koriste se različiti instrumenti, a izbor zavisi od vrste aktivnosti koja se vrednuje. Na Internetu, korišćenjem ključnih reči outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical), mogu se naći različiti instrumenti za ocenjivanje i praćenje.

U procesu ocenjivanja dobro je koristiti portfolio (zbirka dokumenata i evidencija o procesu i produktima rada učenika, uz komentare i preporuke) kao izvor podataka i pokazatelja o napredovanju učenika. Prednosti korišćenja portfolija su višestruke: omogućava kontinuirano i sistematsko praćenje napredovanja, podstiče razvoj učenika, predstavlja uvid u praćenje različitih aspekata učenja i razvoja, predstavlja podršku u osposobljavanju učenika za samoprocenu, pruža precizniji i pouzdaniji uvid u različite oblasti postignuća (jake i slabe strane) učenika. Prilikom svakog vrednovanja postignuća potrebno je učeniku dati povratnu informaciju koja pomaže da razume greške i poboljša svoj rezultat i učenje. Ako nastavnik sa učenicima dogovori pokazatelje na osnovu kojih svi mogu da prate napredak u učenju, učenici se uče da razmišljaju o kvalitetu svog rada i o tome šta treba da preduzmu da bi svoj rad unapredili. Ocenjivanje tako postaje instrument za napredovanje u učenju. Na osnovu rezultata praćenja i vrednovanja, zajedno sa učenicima treba planirati proces učenja i birati pogodne strategije učenja.